

УДК 65.012.8:061.5

М. О. Кокнаєва,
аспірантка кафедри економіки підприємства
Львівської комерційної академії

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ МЕТОДИЧНОГО ІНСТРУМЕНТАРІЮ ДОСЛІДЖЕННЯ ФІНАНСОВО-ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ТОРГОВЕЛЬНИХ ПІДПРИЄМСТВ

У статті розглянуто основні методичні підходи до оцінювання рівня фінансово-економічної безпеки торговельних підприємств та обґрунтовано доцільність застосування цих підходів при дослідженні.

Ключові слова: методичні підходи, рівень фінансово-економічної безпеки, фінансово-економічний потенціал, торговельні підприємства.

М. О. Кокнаєва

**ОСОБЕННОСТИ ФОРМИРОВАНИЯ
МЕТОДИЧЕСКОГО ИНСТРУМЕНТАРИЯ
ИССЛЕДОВАНИЯ
ФИНАНСОВО-ЭКОНОМИЧЕСКОЙ БЕЗОПАСНОСТИ
ТОРГОВЫХ ПРЕДПРИЯТИЙ**

В статье рассмотрены основные методические подходы к оценке уровня финансово-экономической безопасности торговых предприятий и обоснована целесообразность применения этих подходов при исследовании.

Ключевые слова: методические подходы, уровень финансово-экономической безопасности, финансово-экономический потенциал.

M. O. Koknayeva

**FEATURES OF METHODOICAL TOOLS FORMATION
FOR THE RESEARCH OF TRADING COMPANIES
FINANCIAL AND ECONOMIC
SECURITY**

The article reviews the basic methodical approaches to evaluating the financial and economic security of commercial enterprises and the expediency of their use in research is proven.

Key words: methodical approaches, the level of financial and economic security, financial and economic potential.

Постановка проблеми. Фінансово-економічна безпека – явище, притаманне будь-якому суб'єкту суспільства – від індивіда до держави та глобальної світогосподарської системи, оскільки кожен із них функціонує в умовах високодинамічних змін, позитивних і негативних впливів різноманітних чинників, посилення взаємозв'язку всіх господарських суб'єктів актуалізується на сучасному етапі розвитку України з огляду на становлення ринкового механізму господарювання, поглиблення глобалізаційно-інтеграційних процесів, необхідність подолання спадних тенденцій в економіці країни та переходу до стійкого економічного зростання.

Важливим питанням дослідження фінансово-економічної безпеки підприємства є проблема оцінювання її рівня, детермінації сукупності показників такої оцінки, визначення порогових (граничних) значень, вибір та обґрунтування методу групування, інтегрування.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Окреслена проблема не є новою для економічної науки: сьогодні розроблено низку методичних підходів до оцінювання фінансово-економічної безпеки підприємств. Серед вітчизняних науковців, які займалися виробленням нових та адаптацією існуючих методик аналізу питань економічної і фінансової безпеки на макrorівні слід відзначити І. Бланка, Ф. Бутинця, А. Бутка, К. Горячеву, Н. Грицюк, Л. Донець, К. Ізмайлову, М. Коробова, Є. Мниха, В. Сопка, О. Терещенка, С. Шкарабана. Істотний внесок у розвиток та удосконалення методики аналізу фінансового стану зробили зарубіжні фахівці: М. Баканов, С. Барнгольц, О. Єфімова, В. Ковальов, М. Метьюс, Д. Міддлтон, С. Дж. Браун, Р. Папехін, А. Томпсон, А. Шеремет та ін. Однак більшість запропонованих методичних підходів до аналізу фінансово-економічної безпеки не спроможні

адекватно оцінити стан підприємства і потребують подальшого вдосконалення.

Метою статті є узагальнення методичного інструментарію дослідження фінансово-економічної безпеки торговельних підприємств та виявлення особливостей його практичного застосування.

Основні результати дослідження. В економічних дослідженнях при оцінюванні рівня фінансово-економічної безпеки суб'єктів господарювання використовують ряд підходів. Найпоширенішими серед них, які застосовуються на практиці, є: індикативний, економіко-математичний та ресурсно-функціональний.

Індикативний підхід передбачає здійснення узагальнюючої оцінки фінансово-економічної безпеки суб'єктів господарювання на підставі зіставлення граничних (критичних і нормальних) та фактичних значень індикаторів. Індикаторами рівня безпеки суб'єктів господарювання можуть виступати нормовані значення показників, розраховані на базі нормативних (граничних) значень вихідних показників [1, с. 138–139; 2, с. 11–12; 3, с. 234–237]. При цьому нормування проводиться відносно мінімального або максимального значення показника (залежно від методичного підходу): для показника типу «мінімум» значення дорівнює 1, для показника типу «максимум» – 1.

Економіко-математичний підхід для оцінювання рівня фінансово-економічної безпеки суб'єктів господарювання ($P_{ф\text{еб}}$) передбачає використання такої функціональної залежності [4, с. 251–263; 5, с. 110–112; 6, с. 185–189; 7, с. 177–186]:

$$P_{ф\text{еб}} = a_1 * f(x_1) + a_2 * f(x_2) + \dots + a_n * f(x_n), \quad (1)$$

де x_1, x_2, \dots, x_n – показники діяльності суб'єктів господарювання; $f(x_1), f(x_2), \dots, f(x_n)$ – локальні функції залежності рівня фінансово-економічної безпеки від відповідних показників

діяльності суб'єктів господарювання; a_1, a_2, \dots, a_i – коефіцієнти, що відображають значущість кожного показника для забезпечення фінансово-економічної безпеки суб'єктів господарювання.

Доцільність застосування такого підходу зумовлена його здатністю виявити основні прями (зворотні), лінійні (нелінійні) взаємозв'язки між різними факторами, які визначають напрями і можливості зміцнення фінансово-економічної безпеки підприємств. До того ж на основі економіко-математичного підходу можуть бути сформовані різні сценарії розвитку підприємства за умови зміни того чи іншого фактора, що є важливим при обґрунтуванні вибору фінансово-економічної стратегії розвитку підприємства.

Недоліком більшості методичних підходів, які передбачають застосування моделювання процесів фінансово-економічної безпеки підприємства, є те, що прогнозування зазначених процесів здійснюється на основі ретроспективного аналізу та лінійної проекції рядів динаміки окремих факторів.

Представники ресурсно-функціонального підходу [8, с. 69, 9, с. 99–101, 10, с. 12–16] пропонують визначити рівень фінансово-економічної безпеки на основі оцінки ступеня використання ресурсів суб'єктів господарювання за кожною функціональною складовою:

$$\Phi_{ЕБ} = \sum_{i=1}^n k_i d_i, \quad (2)$$

де k_i – значення часткових функціональних критеріїв фінансово-економічної безпеки суб'єктів господарювання; d_i – питома вага значущості функціональних складових фінансово-економічної безпеки суб'єктів господарювання, $\sum_{i=1}^n d_i = 1$, n – кількість функціональних складових фінансово-економічної безпеки.

Проте застосування лише ресурсного підходу до оцінювання фінансово-економічної безпеки підприємства у сучасних умовах є необґрунтованим, оскільки власне безпека трактується як здатність (спроможність) підприємства протистояти загрозам та забезпечувати його розвиток у майбутніх періодах. Сутність фінансово-економічної безпеки обумовлює необхідність її дослідження з погляду фінансово-економічного потенціалу підприємства.

Використання фінансового потенціалу є одним із найактуальніших завдань формування безпеки суб'єктів господарювання як в умовах економічної кризи, так і в посткризовому періоді. Мета дослідження рівня безпеки суб'єктів господарювання на основі використання фінансового потенціалу полягає у визначенні найприбутковіших напрямів діяльності та скороченні або ліквідації низькоприбуткових. Завдання – на основі поєднання традиційних моделей фінансового аналізу стану діяльності суб'єктів господарювання із принципами аналізу Парето побудувати експрес-методику визначення фінансового потенціалу. Поєднання цих підходів забезпечує нову якість і комплексність оцінювання рівня фінансово-економічної безпеки суб'єктів господарювання та визначення їх потенціалу [4].

Фінансово-економічний потенціал суб'єктів господарювання визначає конкурентоспроможність, можливості ділового співробітництва, оцінює наскільки гарантовані економічні інтереси суб'єктів господарювання у фінансовому і виробничому аспектах на основі аналізу ринкових умов зовнішнього середовища функціонування. При цьому для забезпечення певного рівня фінансово-економічної безпеки суб'єктів господарювання необхідно: оцінити фінансовий стан господарської діяльності на базі вивчення причинно-наслідкового взаємозв'язку між різними показниками виробничої, комерційної та фінансової діяльності; розробити моделі фінансового стану за різноманітних варіантів використання ресурсів; визначити заходи ефективного використання фінансових ресурсів і зміцнення фінансово-економічної безпеки суб'єктів господарювання.

Оцінювання фінансово-економічного потенціалу суб'єктів господарювання здійснюється за такими етапами: визначення напрямів та об'єктів дослідження (прибуток, товарооборот, витрати); вибір періоду і напрямку здійснення аналізу; вибір методів оцінювання фінансово-економічної стійкості та рівня безпеки; визначення основних факторів діяльності підприємств (зовнішні, внутрішні) і причин відхилень (розрахунок основних причин фіксованих втрат, перевитрат часу та коштів). Методика оцінювання фінансово-економічного потенціалу передбачає аналіз джерел фінансування (на основі показників фінансового і виробничого левириджу) та оцінок «точок результативності» за принципом Парето [1].

Важливою складовою оцінювання фінансово-економічної безпеки підприємства є врахування рівня його прибутковості, оскільки прибуток є однією з основних цілей функціонування суб'єкта господарювання. Як зазначає К. Горячева [11, с. 67–69], саме на основі показника прибутку варто формувати методичний підхід до оцінювання фінансово-економічної безпеки підприємства. Взаємозалежність рентабельності та фінансово-економічної безпеки обумовлена тим, що, з одного боку, рентабельність може формувати фінансово-економічну безпеку в умовах розвитку підприємства, а з другого – стійкий фінансово-економічний розвиток передбачає підвищення рентабельності на основі розширення потенціалу залучення зовнішніх ресурсів розвитку. Варто відзначити цільове зближення рентабельності та фінансово-економічної безпеки. Але якщо економічне зростання більшою мірою пов'язане з темпами розвитку, то фінансово-економічна безпека – з досягненням рівноваги. Тож для безпечного розвитку підприємства слід забезпечити таке економічне зростання, яке зберігає і навіть зміцнює фінансово-економічну стійкість.

Актуальним є використання у процесі оцінювання фінансово-економічної безпеки порівняння темпів росту окремих фінансово-економічних показників функціонування підприємств або, як зазначає О. Грачов, ланцюжка показників, в основу яких покладено темпи росту [12, с. 65–67]. Темпи зростання показують зміну показника на кінець звітного періоду порівняно із його значенням на початок звітного періоду або співвідношення прогнозного значення з базовим.

Отже, методика оцінювання фінансово-економічної безпеки торговельних підприємств повинна базуватися на таких критеріальних умовах, як:

- 1) аналіз використання фінансово-економічного потенціалу підприємства в розрізі окремих бізнес-процесів;
- 2) вибір оптимальних значень індикаторів задля забезпечення реалізації пріоритетних фінансово-економічних цілей підприємства;
- 3) звуження переліку показників-індикаторів фінансово-економічної безпеки підприємства з метою досягнення максимальної ефективності при їх оцінці;
- 4) відповідність результатів реалізації запропонованого методичного підходу галузевому спрямуванню (в нашому випадку – це сфера торгівлі будівельними матеріалами), неможливість їх використання для будь-якого підприємства чи групи підприємств.

Оцінка фінансово-економічної безпеки торговельних підприємств повинна проводитися за певними етапами, яким притаманні комплексність, системність, використання математичного апарату для здійснення розрахунків, врахування впливу факторів внутрішнього і зовнішнього середовища.

Етап 1. На цьому етапі визначаються основні фактори впливу зовнішнього середовища на функціонування підприємств торгівлі будівельними матеріалами та їх фінансово-економічну безпеку. Метою проведення аналізу ринку будівельних матеріалів України на первинному етапі є виявлення основних загроз зовнішнього середовища для стійкого функціонування підприємств торгівлі будма-теріалами.

Етап 2. На цьому етапі здійснюється загальна оцінка фінансово-економічних результатів діяльності підпри-

емств у контексті досягнення ними стійкості та безпеки функціонування. Подібне оцінювання потребує ґрунтовного аналізу показників за такими бізнес-процесами, як організаційно-управлінські; фінансово-аналітичні; ринкові; торговельні (табл.).

Аналіз показників за бізнес-процесами дозволить оцінити антикризовий потенціал підприємства та потенціал його перспективного розвитку. Усі зазначені показники (табл.) впливають або як стимулятори, збільшення яких сприяє посиленню рівня фінансово-економічної безпеки торговельного підприємства, або як дестимулятори, зростання яких зумовлює зниження її рівня.

Звичайно окремі групи бізнес-процесів торговельного підприємства впливають на загальний стан його фінансово-економічної безпеки із різною силою. Тому вважаємо за доцільне для детермінації ваги кожної групи бізнес-процесів скористатися думкою експертів – фахівців у сфері торгівлі будівельними матеріалами. Результати експертного опитування дали змогу встановити, що найбільший вплив на стан фінансово-економічної безпеки підприємства справляють фінансово-аналітичні бізнес-процеси, значно меншою вагомістю визначаються організаційно-управлінські, торговельні та ринкові бізнес-процеси.

На основі результатів експертного опитування нами визначено модель оцінювання фінансово-економічної безпеки підприємств торгівлі будівельними матеріалами:

$$Y_{ФЕБ} = 0,21 \cdot Y_{У} + 0,52 \cdot Y_{Ф} + 0,14 \cdot Y_{Р} + 0,13 \cdot Y_{Т} \quad (3)$$

де $Y_{У}$ – інтегральна оцінка організаційно-управлінських бізнес-процесів, $Y_{Ф}$ – інтегральна оцінка фінансово-аналітичних бізнес-процесів, $Y_{Р}$ – інтегральна оцінка ринкових бізнес-процесів, $Y_{Т}$ – інтегральна оцінка торговельних бізнес-процесів підприємства.

Етап 3. На цьому етапі здійснюється моделювання управлінських впливів на забезпечення фінансово-економічної безпеки підприємств торгівлі будівельними матеріалами. У межах етапу на основі проведення багатовимірного кореляційно-регресійного аналізу будують рівняння регресії залежності основних факторів фінансово-економічної безпеки підприємства.

Етап 4 передбачає узагальнення отриманих результатів, на базі яких мають формуватися та коректуватися стратегії зміцнення фінансово-економічної безпеки підприємств торгівлі будівельними матеріалами.

Висновки. Отже, запропонований методичний підхід до оцінки фінансово-економічної безпеки підприємств торгівлі будівельними матеріалами охоплює всю сукупність внутрішніх та зовнішніх процесів функціонування підприємства. Практичне застосування наведеного методичного підходу дозволить суб'єктам управління комплексно, об'єктивно, на підставі проведення розрахунків й отримання достовірних результатів, впливати на його складові задля забезпечення фінансово-економічної безпеки підприємства.

Література

1. Козаченко Г. В. Економічна безпека підприємства: сутність та механізми забезпечення: монографія / Г. В. Козаченко, В. П. Пономарьова, О. М. Ляшенко. – К.: Лібра, 2003. – 280 с.
2. Палехин Р. С. Фактори фінансової устойчивости и безопасности предприятий / Р. С. Палехин: автореф. дис. на соискание учен. степени канд. экон. наук; Волгоградский государственный университет. – Волгоград: Изд-во ВГУ, 2007. – 16 с.

3. Підхормий О. М. Індикатори оцінки рівня фінансової безпеки суб'єктів господарювання / О. М. Підхормий, Л. С. Яструбецька // Економічні науки: зб. наук. праць. – Сер. Облік і фінанси. – 2007. – Вип. 23. – С. 234–237.
4. Мойсеєнко І. П. Економетричний аналіз стану економічної безпеки суб'єктів господарювання / І. П. Мойсеєнко, М. Я. Демчишин // Наук. вісн. Львів. держ. ун-ту внутрішніх справ: зб. наук. праць. – Сер. Економічна; голов. ред. Р. І. Тринько. – Льв., 2010. – Вип. 3. – С. 251–263.
5. Ареф'єв В. О. Моделювання управлінських впливів щодо формування системи фінансової безпеки підприємств / В. О. Ареф'єв // Вісник економіки транспорту і промисловості. – 2011. – № 36. – С. 110–112.
6. Чаговець Л. О. Модель оцінки рівня фінансової складової економічної безпеки підприємства / Л. О. Чаговець // Математичні моделі та інформаційні технології в сучасній економіці: монографія; за ред. д-ра экон. наук, проф. А. О. Єпіфанова. – Суми: УАБС НБУ, 2007. – 246 с.
7. Чаговець Л. О. Застосування апарату нечіткої логіки для оцінки рівня економічної безпеки підприємства / Л. О. Чаговець // Сучасні та перспективні методи і моделі управління в економіці: монографія: у 2 ч.; за ред. д-ра экон. наук, проф. А. О. Єпіфанова. – Суми: УАБС НБУ, 2008. – Ч. 1. – С. 177–186.
8. Грицюк Н. А. Методичні підходи до обґрунтування індикаторів оцінки рівня фінансової безпеки підприємства / Н. А. Грицюк // Проблеми науки. – 2008. – № 6. – С. 31–35.
9. Ареф'єва О. В. Економічні основи формування фінансової складової економічної безпеки / О. В. Ареф'єва, Т. Б. Кузенко // Актуальні проблеми економіки. – 2009. – № 1. – С. 98–103.
10. Хомяченкова Н. А. Механізм інтегральної оцінки устойчивости развития промышленных предприятий: автореф. ... канд. экон. наук: 08.00.05 / Н. А. Хомяченкова; Моск. гос. ин-т электрон. техники (техн. ун-т). – М., 2011. – 21 с.
11. Горячева К. Фінансова безпека підприємства: сутність та місце в системі економічної безпеки / К. Горячева // Економіст. – 2003. – № 8. – С. 65–67.
12. Грачев А. В. Анализ и управление финансовой устойчивостью предприятия / А. В. Грачев. – М.: Финпресс, 2002. – 316 с.
13. Бакунов О. О. Концептуальні основи управління економічною стійкістю торговельного підприємства: монографія / О. О. Бакунов, О. В. Сергєєва; Міністерство освіти і науки України; Донецький національний університет економіки і торгівлі імені Михайла Туган-Барановського. – Донецьк: ДонНУЕТ. – 2010. – 230 с.

Стаття надійшла до редакції 24 квітня 2012 року